

יצחק ליבוש פרץ

בערב אחד של קייץ - תרל"ג או תרל"ד - נפגשו שם (בגן קרסינסקי בורשה - המערכת), באמור, שני צעירים - אחד כבר אברך וכבר פתח הסמדר ואחד כמעט עוד ילד. נזדרזו לבוא, לתפוס מקום על הספסל של השכלה. אחד, והוא הבכור, היה עושה ציצים ופרחים: ציונים זעירים לזכרון על פתקאות- נייר. השני, והוא הצעיר, היה מתבונן אליו, ומציץ מה זה רושם. השעה שעת תעא דרעוין קודם לשקיעת החמה כשנשמתה של חמה יצאה בנשיקה. הרקיע לפאת מערב היה טבול בזהרי ורד. מרגע לרגע תימר אד קל שפירי ולהבות קטנות, לשונות-אש התגלשו ונתגברה האדמימות העמוקה. עבים אדמדמים שמו סתר לשמש. שני הצעירים הסתכלו כלפי מעלה ז אלומות-אור ודודות, כחולות וזהבהבות התחלפו זו בזו, צריכה היתד. חמה להתבקע מתוך העבים ולא יכלה. הצעיר-הכותב רשם על כרטיסו: העננים האלה מתאדמים ככלות, מפני שהחתן - השמש - שלהן הולך ושוקע ויורד... והצעיר-הילד העיר: כן, זו היא תמונה מלאתי השראה, אבל אך לרגע כמימרא, כי הנה תוך כדי דבור, כבד הפכו העננים צהובים ותשבורת קוי-האור והשתקפות השמש שינו את צורתן - הלכה תמונתך, משודר!

שני הצעירים האלה היו: פרץ בעל הפתוס מזמושץ' - ואני - טרי מביהמ"ד של סבי מווישיגרוז, ומבתי המדרש של פלוצק, לויביטש, סומפולנא, קויל, קוטנא ועוד, וטירון להשכלה, וסייר סקרני קולט כל רושם, כל בת-אור וכל בת-קול. פרץ היה אז, בבת אחת, גם "ילד השעשועים" גם "ילד הנורא" של אותה חבורה של משכילים. היו אומרים: "מוח נפלא", ומיניה וביה: "פרא אדם"; אבל היו הוגים את השם "פרא אדם", לא בהקפדה ובכננה של גנאי, כי אם להיפך, בהטעמה של חביבות, כמו שאומרים לפעמים על עילוי, שהוא משוגע קצת,

לא לגדפו, כי אם, להיפך, לקיים בכל תוקף, שהוא באמת עילוי, מפני שעילוי זקוק להיות משוגע פורתא - חק ולא יעבור. (בזמושץ' היו הבריות מתלוצצים - ג"כ דרך חיבה: "דער משוגע'נער לייבוש").

זאת היתה תקופתו של פרץ, כשהיה עוד חתנו של גבריאל יודיל ליכטנפלד. קשה היה לצייד בדמיון - זיווג יותר מתאים מזיווגם של שני בנ"א הללו. גבריאל יודיל ליכטנפלד היה גם הוא יליד המקומות ההם, יליד עיר קטנה ועתיקה בחבל לובלין: אפטא. הוא בא לפני שנים רבות לורשה גם הוא כשואף. אף הוא היה בעל נפש חמה, מתרגשת! אך בקרבו רעדו האקורדים של אוהב החיים התמימים והפשוטים בהקהילות היהודיות העתיקות ז אף ממנו פכה מקור זמרה וחדוה, יחד עם פקחות והיתול, אף זה מוכשר היה להיות למשורר גדול, לולא בזבז את כשרונותיו - לבלשנות, לספרות, לתלמוד, להנדסה ולידיעת המשפטים. אומרים עליהם, על הלומדים מעצמם, שאין משנתם סדורה, ושאיננה עמוקה כל-צרכה, כי אם מרוקעת ומדודדת על פני ענינים שונים. אולי יתכן הדבר הזה בנוגע אל רבים, אשר רצו ללמוד, ולא למדו, אשר פתחו ולא סיימו ז או אשד חשבו לצאת בכשרונם לבד ידי חובת התמדה. בין הלומדים-מעצמם באמת, בדור הישן, נמצאו מלומדים, לא רק מסודרים ועמוקים, אך גם דייקנים ונקדנים יותר מחניכי האסכולות. אחד מאלה היה ליכטנפלד. רק הצחוק הנוח והבהיר, שהיה בו, היה ממתיק את דינו המלומדים! בעיקר היה ליכטנפלד מתימתיקן, איש אשר למד ושימש שנים רבות במתמטיקה, ובקי ביוריספרודנציה כיוריסטן זקן ורגיל. גם הוראץ גם וירגיל היו שגורים בפיו, והיתה לו ידיעה הגונה בפולנית ובצרפתית. יתר על כל אלה, היה ליכטנפלד יהודי פיקה, נעים המזג, ענותן, מתלוצץ, אמן מטבעו. גם הוא לא היה יהודי בעל-בית, שהולך לביהכ"נ יום ותיק הטלית עם התפילין תחת בית שחיו, או אשר יחבוש את כובע האיציטוונה המבריק לראשו, והולך לטייל בגן, דרך נימוס והדר - גם הוא היה מטבעו בן חורין, קובל על הנמוסים, פורש מן הצבור, "קונדס-קצת", או כמו שהיו אומרים באידית: "א שטיפער", אלא שהזקין ונח ושקט מאונם. בנעוריו, ולפעמים גם אחרי-כן - היה כותב לא

מילידיה, והיה לי שיח ושיג עמהם. היה בסגנונם היהודי איזה לח ועדנה, איזה ברק-זוהר מיוחד. לא כניתי בשם את צדרכובים, שבא גם הוא מזמושץ'. אינני מיחס לו שום כשרון ספרותי ראוי להתכבד, אבל בתור עסקן צבורי וגם ספרותי, היה גם זה לא מאלה שאתה רואה אותם על כל צעד בשוק. הנה, למשל, אינני יכול לצייד בדמיוני, שיבוא איש, למשל, מעיר מלאווה - לאודיסה, ונכנס שם במשך שנים מעטות בעובי הקורה, והכה במהרה שרשים משתרגים וזוחלים בתוך הקרקע המקומי, והתכרך והתלפף עם עיני דאתרא ויסד שם שני עתונים חדשים - לא משום שמלאווה היא עיירה, ● ורשה גדולה ממנה פי מאה; ובכל זאת אינני יכול לצייר לי אף איש מורשה, שיבוא לאודיסה, ויסד שם שגיי עתונים, אבל יכול אני לצייר לי זאת באיש שבא מזמושץ', והלשד של זמושץ' תוסס בה וביותר יכול אני לצייד לעצמי איש שבא מזמושץ' / ומיסד את ה"קול מבשר" באידית חדה. וצדרכובים זה, שהיה אדם זריז, ואם לא בעל כשרון, עכ"פ טיפוס נסמן ובולט, היה בנו של יהודי זמושצ'י מאותם "סבי דבי אתונא", שהיו גדולים באמת. צ"ב הזקן היד. איש עניו ונסתר ומכלול המדעים, דוגמת ד' חיים ז"ק הז'אגורי. שמעתי על אודותיו - מפי המנחם אלטברג ומפי הגביר המנוח ליאון מרגליות - שיחות ניצוצות ומגרות כטעם יין ישן, פתגמים איריים מפזזים ומשתובבים שדוגמתם לא שמעתי בשום מקום אחר. לא זה המקום לפרוט את הסיבות הצנופות כפקעת של חוטים. כשאזכה לכתוב יותר ע"ד פולניה זו, שנפשי קשורה בה כל כך: פולניה של עדינו הקטנות, פולניה של השליאכטא הישנה, גזע ישישים שלהם, ושל למדנינו ומשכילינו, אראלים וישישים שלנו, אז אולי אבאר, מה היה ה"דבר המיוחד" של זמושץ' ומה - של פלוצק, ועוד. אין לך בעולם דבר שאין לו סיבה. יש סיבות מדיניות, כלכליות וכו', שאינן סגורות חותם צר בחיי היהודים בעצמם, אך מקומן בחיים הכלכליים. אבל תהיינה הסיבות מה שתהיינה, עובדה איננה זהה ממקומה: הנשמה הגדולה של זמושץ' נוספה גם בפרץ. אינני אומר זאת בשביל לקיים את מצותו של טן, למצוא דווקא בתנאי הסביבה של כל בעל כשרון את יסודי התפתחותו ונטיותיו וגלגליו! אני אומר

זאת בלי שום שייכות לעיקרים ולכללים של בקורת! אני אומר זאת, יען כי לבי אמר לי ככה מן הרגע הראשון אשר בו דאיתי את פרץ פורח באביב החיים, ביפי זוהר הנעורים.

כשאנו מתבוננים אל המשורר הזה, אנו רגילים לראות אותו בתור איש מיוחד מאד במינו, ומצוין מאד בתכונה מקורית, לפיכך אנו נכשלים בהעלמת עין מן המקורות, אשר משם נובעת, כביכול, מקוריות זו. בנוגע לשאלת מקוריות ואי-מקוריות, יש בלבול גדול של דעות. המקוריות, אם נבין אותה באמת, פירושה: היות יחיד ובודד ופרוש. יכול אני לצייר לי אחד קדוש, סגור בחדרו, חי עפ"י רוחו ונטיותיו, בודד מקורי! לי אני נראתה תמיד התביעה, שתובעים מאת סופר או משורר - להיות מקורי בהחלט, כתביעה אי-צבורית. מקוריות מוחלטת, כלומר, אי-צבורית, אנו רואים רק - או אצל קדוש, או אצל אנרכיסטן. אבל אנשים, שמענם נובע בספרות, היו תמיד אנשי צבור; ואפילו כשפרשו מן הצבור, היו תמיד מוקפים איזה מחנה! ואפילו כשחשבו את עצמם כיחידים ברשות הרבים, היו תמיד הולכים ומוסיפים על מה שקדם להם, ממשיכים מה שאחרים התחילו, מביעים בהברה חדשה, מה שאחרים כבר הביעו. אין לך דבר חדש בהחלט, והמקוריות המוחלטת היא בדותא-שבבדותא. האילנות אינם מוציאים בכל שנה פירות של צורה מפתיעה! לא! אותם הפירות בעצמם, באותה הצורה המדויקת, צומחים והולכים משנה לשנה, והעיקר - הרעננות, היופי, שפר הצורה ויקר התוכן. ישנם סופרים ומשוררים, אשר לא נקל נמצא את אלה שקדמו להם. אם יהיה אחד, שהשפעתו של סופר מפורסם מאד גברה עליו, נקל למצוא מקורו! אם ההשפעה, להפך, באה ממקומות לא מפורסמים, בקיאות יתירה דרושה, כדי למצוא אותה. אצל פרץ לא נקל לעמוד על האבות. מקורו העיקרי איננו מסוים כל כך: הרי הוא זמושץ'. לא רבים יודעים מה שנכתב, מה שהושר ומה שנחלם בזמושץ' לשעבר. פרץ הוא מסיים תקופה ידועה. הרי זה כבעל קומה גבוהה שקומתו מכסה את כל אלה העומדים מאחוריו. ויתר על זה קשה

לעמוד על המקורות עוד מטעם אחר: פרץ מוזג את החומר הישן בחומר כל כך חדש ומחודש, עד כדי שינוי התבנית.

מי זוכר עוד את הד"ר אטינגר הזמושצי, בעל הכתבות וה"סעדקעלע" י אינני יודע סגנון אידי אחר של אותה פשטות תמימה, של אותה חביבות ומתיקות, של אותה קלות ופקחות ונעימות, של אותה עממיות אמיתית - שבו הצטיין אטינגר. זה לי סוד, מפני שהוא פשוט כל כך. אין אתה מוצא סוד בדברים מורכבים ומסובכים! מכיון שאתה יודע את חלקי הרכבתם, אתה יודע ג"כ, פחות או יותר, כיצד עושים אותם. אבל הדבר הפשוט - אין אתה יודע, כיצד הוא נעשה, ועל כן הוא סוד. כיצד לחשו לו לאטינגר הכרובים הסמויים מן העין של חדר-האם, של חותנות ושל רחוב-היהודים את אותן השיחות, אשר בהן נמצאה תמצית כל מה שהם מדברים וחושבים - זה הוא סוד? כיצד אדם מחקה כמוהו את לפונטיין, את ביראנז'ה, את קרניצקי, כמעט כל מלה ומלה שאולה, זרה, מתורגמת, ובכל זאת על כל מלה ומלה ניכר חותם העצמיות היהודית - זה הוא סוד, כלומר, ניצוץ טבעי, הסד אלהים, כשרון! לאטינגר זה לא היה משא רב. אשרי מי שמפליג בים הספרות באניה קלה, ואיננו טוען כבודה יתרה, מעט משקל, מעט צידה, המפרש מתנפנף, ורוח מצויה מסייעת, מפליג בשלום ונכנס בשלום אל הנמל.

אטינגר עדיין לא היה "סופר"! הוא היה "כותב" - כלאחד יד, היה הולך ומבקר חולים, והיה מתיז ניצוצות, כאן תלה מרגלית, ושם - טיפה של מרה, ומדי עבדו ברחוב היה פוגע בצדרבוים או ברייפמן, או בישראל אלעזר מינץ, ועפו הזיקים והרשפים של שירה ולצון, של משל ושיחה, עד שהאוויר מזמזם מהם. ממנו ועד פרץ רב הדרך מאד < אבל ההקדמות וההכנות של פרץ הזמושצי, בלי כל ספק, היו מצויות אצל זה, ואצל כל 'בני החבורה.

כי היה מטייל לו באותו שוק - פרץ הזקן, אביו של יצחק ליבוש דנון, יהודי משבט זמושץ/ יהודי לא-עשיר, יהודי לא עמוס בלימודים קשים, אבל חי וקל ושמח תמיד, יהודי רענן, הם, בלי בדיחות ודעות ומנהגים יוצאים מן הכלל, יהודי עפ"י הנוסח הישן עם קורטוב של משכיל ומדבר באותה האידיית הדשנה

המעורבת בין הבריות, ואחריו צמח פרץ הצעיד, ושר גם הוא, ולמד והגה, וחלם כבד לפני בואו לורשה.

מדוע נתפרדה החבילה בין פרץ ובין גבריאל יודיל ? אולי יען כי היו, במקצת, בעלי תכונות שוות, אבל - זקן וילד, מהנדס, שהיה מקצתו משורר, ומשודר, גמור, שלא היה מהנדס כלל. התחיל פרץ כבר אז, בנסיגותיו המשוונים, בסגנון שהיה שלו, התחיל בעברית, איזה שיר או שני שירים ב"השחר" - סנדלפון, מטטרון - איזו מיתולוגיה יהודית. אך לא על ז. נוסדו הדברים שהיו משכילי העת ההיא משיחים על דבר פרץ. זה היה ג"כ כלאחר יד: הדפיס, לא הדפיס, הטפו ממנו - לא זה העיקר. העיקר, כי זה היה מוח טוב מאד, אבל לא בעל רצון חזק. הסר היה את סגולת מידת ההתמדה - כמו שהיו אומרים. זה יכול היה להיות לאיש - הבל, שפרש מאת ליכטנפלד. ואוהבים אותו - חבר טוב, לב גלוי, אבל - סוער-בוער - אח, אילו אפשר היה להשקטו! - עדיין לא ידעו המשכילים ההם פרק הגון בפסיכולוגיה? לא ידעו, כי לב סועד ובווער צריך ומוכרח להיות סוער ובווער, ואין עצה ואין תחבולה להשקטו.

חזיתי כבר אז את פרץ חזות-הכל, גלוי ומפולש בכל סגולותיו וגווני אופיו, אחת מהנה לא נעדרה! שרשיהן כבר אז יחד בו נפגשו, אהד באחד נגשו, ועוד הכל היה בלול יחד, כמו בסיר נפות, עפר לא מוצק, מחפורת שלא נגע בה הדקר, מעין חתום. דק גידי זהב נוצצו למראה עין חודרת, ונטפים כאגלי טל נראו! אבל זה כבד היה פרץ! כבר עפו רעיוניו כשרפים, לא ייגעו, לא ייעפו, כבר זעם בעיים רוחו, כבד חיו בדקים חציו, וחזיזים מבטיו, כבר דרכה נפשו עוז, שאפה, נכספה, ודמו כבזק רצוא ושוב בקרבו. מה היה אז פרץ? לא חובש בית המדרש, ולא עילוי, לפי משפט הימים ההם, ואף לא משכיל מצוין ז ידעיותיו היו מלוא הכף, קרא מעט, ושנה מעט מן המעט, לא שקד על ספרים, אף לא ראה הרבה בחיים, לא חלק לו בדקדוק - ואז חוק היה למשכיל להתמחות בדקדוק! - ותלמוד כמעט לא למד, גם בלה לא בלה זמנו ללימוד שפות, ולקרוא ספרים הרבה - אבל הוא כבר היה אז יקר-המתת, הוא כבר היה אז - שרף, לפיד אש מתלקחת ושללהבת-יה. הוא היה איש, אשר אלהים אהבו,

ועלמות אהבוהו: בנות השיר נשקוהו, הוא היה אדם מרגיש. כן! אולי זאת היא המצינית שבסגולות, אולי זה הוא חותם התכנית של נפש נפלאה: אדם מרגיש! כלום יש אדם שאיננו מרגיש? למה הדבר דומה? למי שאומר: פלוני פורט על פי נבל, או פלמוני מתאר בשרד - ולא אמר כלום. ראש דבר: איך פלוני פורט על פי נבל ואיר הוא מתאר. הכל מרגישים אבל לא הכל מרגישים באופן אחד. יש מי שמרגיש את זעזועי קיבתו, ויש מי שמרגיש גם את אנחות הפרחים ואת צער האזוב הנרמס! יש מי שמרגיש בעד עצמו, ויש מי שמרגיש בעד הדוד כולו, אף בעד הדורות שעוד לא נולדו, וזה הוא המשורר! היתה לו לפרץ התלהבות שאיננה עוממת, היו לו הגיגים מלאי רגש, דמו וכל קרביו שועו, רעשו, תבעו, קבלו - אם היתה ואם לא היתה סיבה מחוץ! הסיבה היתה בפנים! ככה היה האיש! לא הלך לאט לאט דרכו בתבל הלזו, הרחק מגדולות ונפלאות, לפני כבודו עננה, וכל נתיבותיו שלום. אך ברעש ורוגז גמא ארץ, או הגביה עוף כרשף, ככה היה האיש! יהודי זה היה לפעמים מלא עוז, כאלף כלי תותח, שצף קצף, רעם ונהם, בלהות שאול, וחתחת תפתה ובעותי לילה, לבת חשק, יקוד אש אהבים, ולפעמים רב חן ורב קסם כזמירת ילד, אך תפל ומורגל ומשעמם לא היה אף בתקופה אחת של ימי חייו, יום-יומי וחול לא היה אף רגע אחד ברגעי המייתו הרוחנית. הוא היה פוזז ומתגלגל גלגולים בכשרונותיו ובחזיונותיו.

מבקר אשר ירקח לו את הבקורת על פי סממנים כסממני הקטורת, רקוח ושקול בכף, ערוב ומזוג, עלול יהיה לשפוט: פרץ יכול היה להיות למשורר עברי גדול עוד חרבה יותר, למשורר יחיד ומיוחד. אך למען עלות אל הר מרום-הרים זה, אל הפרנס זקוף הצלעות לא הספיק להצטייד ולהתחמש כל צרכו. הוא היה משורר עברי מצוין מאד, אך למען תהי העטרה הולמת, דרושה עבודה רבה מאד, צריך להתמיד ולאסוף ולכנוס ולהקיף הרבה מקצועות, ולמשול בכל מכמני השפה! ואם יהי אותו המבקר גם בחינת מלמד ומגיד מישרים, עלול הוא לאמר עוד: חבל על אשר לא צמצם פרץ את שכינתו

בשפה העברית, ויתן רוב חילו לשפה האידיית! או: צר לנו, כי היה פרץ ממושך וממורט אל ארבע רוחות השמים, משורר והוגה, חוזה ומספר, ועוד ועוד. אבל - ככה היה האיש, ורק ככה יכול היה להיות נאמן לעצמו, ו - כמו שאומר שייקספיר - "רב החובל של נפשו, נהג ויולך יפה את אניתו". אל תבקשו פרץ אחד! פרץ אחר היה מעוך וכתות, נקוד וברוד. טוב, כי אנו ראינו את פרץ כמו שהוא, כי רק כמו שהוא - היה חזיון נפלא ומושך את הלב.

שונה היה פרץ בשחרותו ובערבו. ישנם ביער מיני עצים ומיני צמחים, שעליהם ומחטיהם הם נחפים בירקרק חרוץ כל ימות השנה, בין בימות החמה, בין בימות הגשמים. לא רבים הם בני אדם כאלה, אבל ישנם: הם חזקים מן הזמן, הם חזקים מן העולם המבלה כל: רק המות יוכל להם, אך לגווע בחיים - אינם יכולים. אחד מן המעטים האלה היה פרץ, נפרדנו ונלך איש לדרכו, רכים וצעירים, נעים ומשוטטים. הלך הוא לזמושץ', שב כאוליסס, לאיתקה שלו. חשב ככל אחד מאתנו - להתבשר, להתקין עצמו ללימודים גבוהים - מי יודע מה היה? הנוסף על מחנות הרופאים עוד רופא אחד? אל נא נהיה לבעלי מגיחים לספד-החיים כך נדפס, ובלוח הטעויות אין משגיחים.

שב פרץ לזמושץ', רוחו הטובה נחתה שמה. מועד מועדים איש אחיו לא ראינו, בלתי לעתים רחוקות מאד! שמחים היינו לשמועה באה מרחוק - וחי גבר. לא היתה חיבה יתירה בינינו, לא רק בגלל כמה הבדלי-המזג והחינוך, אך לא היתה בכלל מידת הדבקות האישית לשנים רבות ובמדרגה חת ממידותיו של פרץ. הוא היה איש רעים להתרועע, אך 7 מגע קצה כנף זבוב על חטמו דיו היה לזעזעו. נקהול נקהלו מסביב לו בני חדר מעין בני היכלא של חסידים, ואיש איש מהם האמין לתומו, כי פרץ כולו שלו, אבל הוא היה בכוונה | רצויה מחליף לרוח היום את אשד מסביב לו - במזלות חוזרים, והוא הגלגל הקבוע בתוכם, 7 והיה כועס ומתפייס, מתפייס ושוב כועס. אמנם בכל אלה לא היה מדקדק דקדוקי עניות! 7 עשיר היה פרץ בטבעו, רב החליפות וחטעמים, אבל אחד. המון עשתונותיו דאו תמיד כצפרים עפות,

מחשבות מדובבות עבדו בתי נפשו רצות שבות, אלה באו ואלה כעוף התעופפו.

לפי השבוני, ישב כחמש-עשרה שנה בזמושץ'. בצלו לא הסתופפתי שם, אך את חייו ידעתי גם מפיו, וגם מפי אהדים. הוא היה שם לעורך-דין פרטי, אחרי עמדו על המבחן. אולי היתה בחירת אומנות זו מושפעת קצת מהשפעתו של ליכטנפלד. אבל שני תשמישים: שונים שימשה אומנות זו לליכטנפלד הזקן בורשה, ולפרץ הצעיר בזמושץ'. ליכטנפלד היה מומחה לדת ודין, לומד-מעצמו, ומומחה שהיו נמלכים בו - כאיטשלי רוזנבלאט בימיו, כיוסף רוזנטל אחרי-כן, כהר"ש אדלברג שידעתי בילדותי בפלוצק. זד, היה טיפוס ברחוב היהודים. אנדרזיי וואלף, דומיניק ז'לינסקי - אילי תרשישים של מידת הדין הורשאתי, הדבר הקשה - כך היו הבריות משיהין ברחוב היהודים - יביאו ל"קונסטלציה" עם אותו היהודי, שהיה עוד מאריך שולי בגדו, אם לא עד הכרעים, עכ"פ עד הברכים, מדרגה עוברת ו"בין השמשות", עם אותו ליכטנפלד. ואמנם ידע ליכטנפלד את ה"קארפוס יורים" לא ידיעת סטודנט אוניברסיטאי, אלא ידיעת מתמיד בית-מדרשי, כאשר ידע הלמדן את חושן המשפט. אך לא לכך נוצר פרץ, ולא לכך נתכוון. היד. לעורך-דין פרטי, ונתערב בין הבריות בתוך התלולית של נמלים ההיא. התעסק, טרד, נכנס לפני ולפנים לתוך חיי הרחוב, לתוך חנויות צמודות וצפופות וחדרי משפחה. בעיר הקטנה ההיא מצא עולם מלא חזיונות תוגה ויאוש, גיל וחיל, נועם וזעם, חמה ושעשועים. יום יום היו החנונים היהודים ובעלי המלאכות | והנשים הזקנות הסורגות גרבים והיפהפיות של העיירה והטף עוברים דרך חוג-מבטו. יום | יום היה כל עושר משלי העם וחידודיו פרוש לפניו כאוצר פתוח! טבול טבל במשך ימים | ושנים באותו המעין המפכה - והוא איש אשד שאר רוח היה לו, והכל מצטלם במוחו, איש אשר עטו היה כמטה הקסם אשר יגע באשמנים, ועלו וצצו נפשות. איש מן ההמון, לוא מאה שנים ישמש בעריכת דין, יאסף לו מעט הון ומעט נסיון במקצועו! אבל לאיש כפרץ היתה, זאת הכנה רבה להיות לסופר עממי כביר מאד.

והיה פרץ בתקופה ההיא בזמושץ' כבר כמשפטו של הימים - מתעסק, מבריק, מתלהב, לא נשא נפשו אל שכרו, לא דאג לאחריתו, לא נזיר ולא פרוש מן החיים! להיפר, אוהב חיים, ניצוץ חשמלי מנתז, עליז, מצחק, מתגעש, מתענג, אבל לא קובץ על יד, לא אוהב הון ולא מחשב חשבונות. במצעד דודרו שם כבד היד. מעין בית-ועד, היה מקדיש קרואיו הצעירים-המתחילים מכל המדרגות ומביאם תחת צל קורתו, ולא מנע מהם כל אשר שאלו, נפלאה היתד, אהבתו לעובר אורח והלך, פתו אכלו אביונים, וערומים לבשו לבושו, לא דרך צדקה ותנועת נדבן, כי אם דרך חירות, יש - טול, בדליכא - שאני. יותר שהיה זה בעל-בית, היה אמן, היה כעין סטודנט זקן* לא היה חסיד, אבל נשמתו היתה גלגול החסידים! חיים, דגש, התפעלות, וחבריא! וכנהוג, בזרוח שמש עתו, רבים היו אוהביו, וכבוא השמש לא נמצאו עקבותיהם. אבל פרץ היה איש אשר ראשו לא כפף, וגבו לא שח, ורגליו לא כשלו.

ואמנם הוא היה יותר מעורך-דין פרטי אהוב לכל, מכניס אורחים, משפיע שפע וחסד, רב פעלים מקבצאל של סקירות חיי העם, מאזין ומקשיב לשיחתן של בריות. הוא גם קרא, גם למד. יש והוא כותב אלי לשלוח אליו את מיצקביטש, הוצאת פאריז, ויש והוא מבקש ממני את גרץ. הוא קרא אז הרבה בספרות הרוסית ובספרות הפולנית. הסוציולוגיה לקחה את לבו. יגזם מי שיאמר, כי זה היה סוציאליסטן מאושש ממסד עד הטפחות, והבאי הוא ג"כ לאמר, כי היו לו דעות רדיקליות כמסמרות נטועים. הרדיקליות שבו, יותר שהיתה שיטה, היתה נטיה, ויותר שהיתר. תורה שלמה, היתה התיחסות ידועה אל הבריות והענינים. אבל בלי צל גוזמא אפשר לאמד, כי לפי מזגו היה תמיד עממי וחפשי, היה תמיד כולו זעזוע ורטט, מחאה וסתירה ושנאת כל נושן ויבש, כל שלטון ועבדות, כל נלוז ונפתל, כל שבט הנוגש, ואהבתו היתד. גדולה תמיד לכל מי ומה שהיה נלחץ ונחנק. היתד, בו לא רק נטיה אל האמת! זאת היתד. בו תאנה וכעין קנאות. אם קונסרוטיבית היא, לא רק כפירוש המלה: שמור כל דבר ישן, אך גם כפירוש הענין! היות שבע-רצון, שמח בחלקו, השקט במכוננו - בפרץ לא היה אף זיק של מידה זו.

וידעתי אני, כי היה פרץ כותב כבר בזמושץ'. שלח אלי מכתמים שנונים (המשקע שירד למטה מנסיונותיו עם הבריות), שהיו עוברים מיד ליד, וגורמים לו לפעמים הרפתקאות עם הפקידים (שהכירו בו סימני מדידה במלכות!) אבל כתב גם שירים, והם היו סגורים חותם צר, או נמסרים לחבורה קטנה מאותן הקהילות שהיה פרץ מקהיל בביתו, לפעמים גם לקרוא פרקים. וחשבתי אני על דבר פרץ לפני שלושים שנה, בהכיני את "האסיף". היו אז בינינו אך מעטים, אשר זכרו עוד את פרץ! שמו לא בעד מרחוק, בספרות העברית לא נודעו עקבותיו, וספרות אידית עוד כמעט לא היתד. אז. החבורה הראשונה התפזרה. גבריאל יודיל מת בעוני, כדיוגנס, בין ספריו וכתביו, בעלית קיר קטנה בחצרו של קאשר או של ווילדר בנלבקי. בספרות החל פרק חדש: לאומיות, סגנון חדש, סופרים רבים, ולא כמאז - קול המולה דקה והמית שבולת נהר, אך נחשול וקול ענות גבורה. כמדומני ש"האסיף" היה הראשון לכל עצמה של תנועה זו. הצלחתו גרמה לחיקויים טובים וגם קלושים, וגם הם הצליחו. זאת היתה לפני העתונים היומיים, וזאת היתה סלילת הדרך להם.